

WALDSEEMÜLLER „ÚJRATÖLTVE”

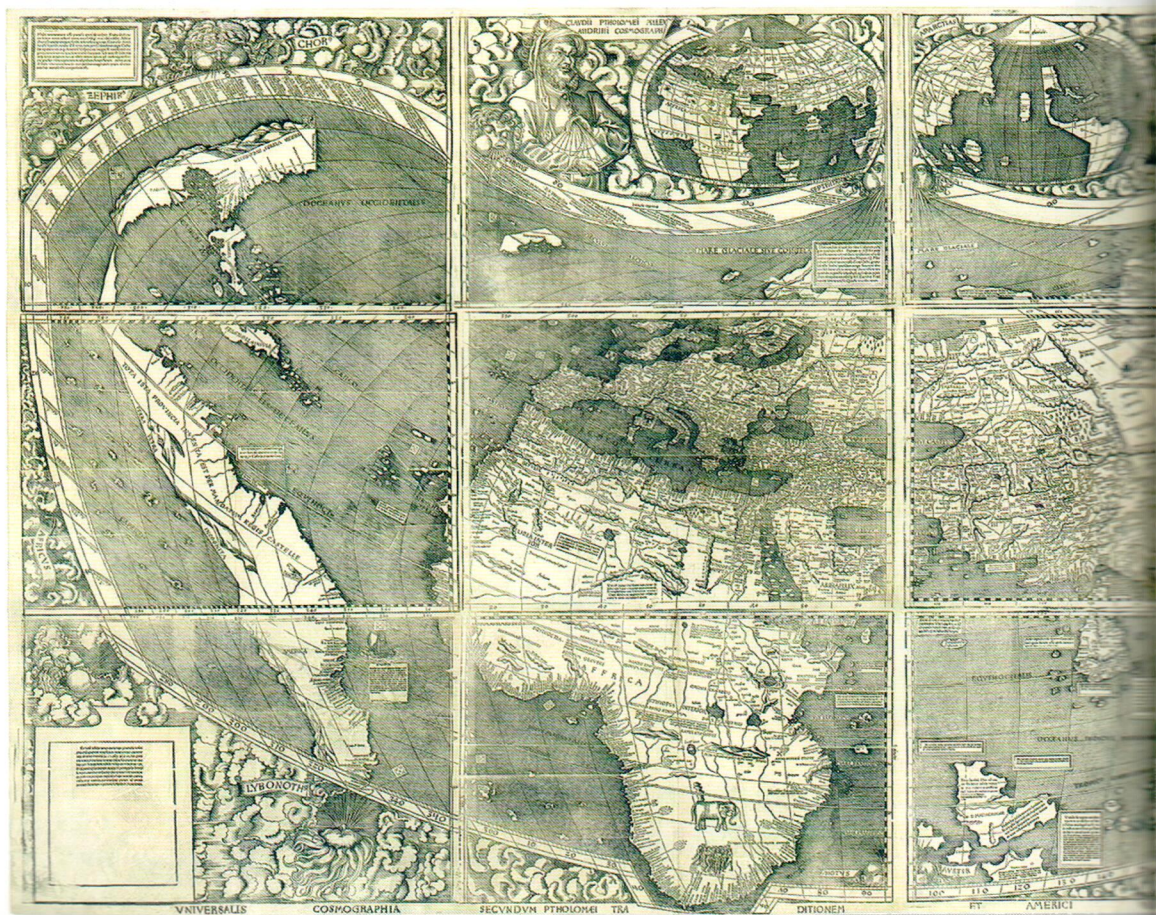
AZ ÖTSZÁZ ÉVES FÖLDGÖMB ÉS DIGITÁLIS REKONSTRUKCIÓJA

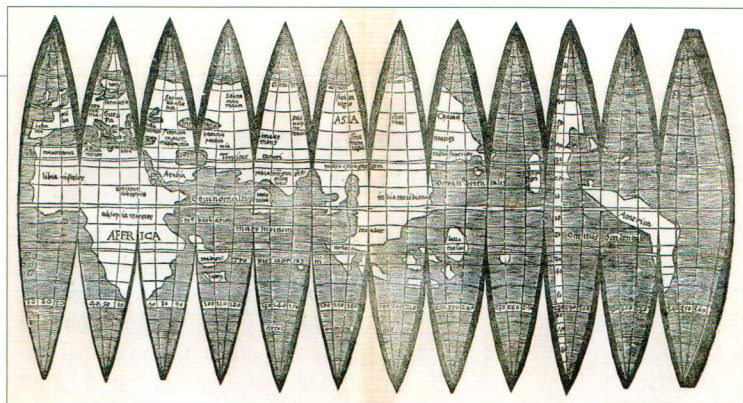
ÖTSZÁZ ÉVVEL EZELŐTT, 1507 tavaszán nagyjából egy időben nyomtatták az *első nyomtatott földgömböt* és a világtérképet, amelyeken először szerepelt az Amerika név. „Amerika keresztlevelét” – ahogyan a térképet manapság említik – jelenleg a washingtoni Kongresszusi Könyvtár és a *Jay I. Kislak Alapítvány* kiállításán tekinthetik meg az érdeklődők. A kulturális kincset golyóálló üveg mögött, argongázzal töltött, különleges biztonsági felszerelésekkel védett és sejtelmesen megvilágított tárlóban mutatják be. A nagyméretű mappa egyetlen példányát ugyanis *tízmillió dollárért* vásárolta

meg német tulajdonosától az Amerikai Egyesült Államok.

A tizenkét lapból álló falitérkép mellett szinte eltorpúlne „testvére”, amelyet egyetlen, írógéppapír méretű lapra nyomtattak. A tizenkét gerezd (gömbszegmens) a határolóívek mentén körbevágva, majd felragasztva egy kb. 10 centiméteres glóbusz felszínét fedi be. Az *Universalis Cosmographia*ként ismert nagy térkép és a kis földgömb szorosan összetartoznak, mivel ugyanannak a *kozmoográfiai* programnak a részei.

Fél évezreddel ezelőtt a tengerparttól távoli

lotaringiai kisvárosban, Saint-Diében az uralkodó, II. René herceg udvarában humanista tudósok dolgoztak Ptolemaiosz ókori földrajzának (*Geografia*) megjavításán. Közül mára a legismertebb Martin Waldseemüller (kb. 1470–1521). Az 1490 körül Freiburgban egyetemre járó ifjú tanulmányai és utazásai után Saint-Diébe tért vissza, ahol a humanista Matthias Ringmann-nal (1482–1522) együtt az ottani gimnáziumban folytatta tudományos tevékenységét, és tagja volt a hercegi udvarban működő tudós társaságnak. 1505 körül kezdtek el egy latin nyelvű Ptolemaiosz-kiadáson dolgozni. Feltehető, hogy

Ringmann végezte a fordítást, míg Waldseemüller az összegyűjtött földrajzi információk alapján új világtérképet szerkesztett. Ennek legnagyobb újdonsága „Amerika” ábrázolása és elnevezése volt.

Ringmann és Waldseemüller kozmográfiai bevezetőjükben, az 1507-ben nyomtatott *Cosmographiae Introductio*-ban leírják, hogy az „America” nevet a szárazföld felfedezője, Amerigo Vespucci tiszteletére alkották. A könyvecske a csillagászat és földrajz alapismeretei után Vespucci utazásairól közölt beszámolót. A szöveg a világ negyedik részeként említi „Amerigo földjét”, azaz Amerikát. Érdekes azonban megjegyezni, hogy – a másik három ismert szárazfölddel (Európa, Ázsia és Afrika) szemben – ez utóbbi a szerzők szerint *sziget*, amelyet minden oldalról tenger vesz körül!

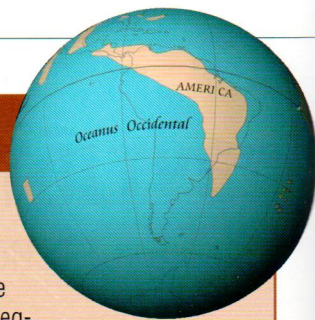
A *Cosmographiae Introductio* latin címlapján említi a szöveghez tartozó, kétféle ábrázolási formát: a kozmográfiai testet (földgömböt) és a síkot (térképet). A világtérkép, azaz a földrajzi tudás síkban való ábrázolása és a földgömb egymást kiegészítő módon szemléltették az új földrajzi világtérképet. A 15. század végén a felfedezések nyomán változó ismeretek a földgömbön válnak szemléltetően is globális világtérképpé. A reneszánsz ember számára a világ megértésének egyik eszköze a térképészet, amely láthatóvá teszi a kozmosz összefüggéseit.

Waldseemüller földgömbje a reneszánsz kozmográfiának a *nyomtatással* való összefüggését is bizonyítja. A kis földgömb szegmenseit ugyanis fametszetről sokszorosították, és a példányok számával arányosan nőtt azok hatása is. A gerezdek szerkesztésének módszerét csak 1527-ben közölték, így Waldseemüller ebben is úttörő volt. Korabeli gömb nem maradt fenn, azonban a gömbi kettőszögek (szegmensek) négy példányát ismerjük. Már a 19. század végén ismert volt a bécsi Hauslab tábornok gyűjteményéből származó darab, melyet ma a minnesotai James Ford Bell Könyvtárban őriznek. Egy további nyomat Münchenben van, míg a harmadikra néhány éve bukkantak rá Offenburgban. Végül 2005 nyarán a londoni Christie's árverésén egymillió dollárért vásárolták meg a negyediket.

Digitális rekonstrukció

Waldseemüller 1507-es földgömbjének digitális rekonstrukcióját Balázs János doktoranduszhallgató Török Zsolt docens irányításával készítette el az ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszékén. A háromdimenziós, virtuális glóbusz előállítását a rajzi rekonstrukció után számítógépes program tette lehetővé. Az olvasó számára szokatlan ábrázoláson a ma ismert partvonalak is megjeleníthetők, hogy segítsék az összehasonlítást, tájékozódást. A digitális technológiával megalkotott, ötszáz éves földgömböt a mai szemlélő mint egy igazi glóbuszt akár meg is forgathatja.

A 3D-s modell megtekinthető:

@ www.afoldgomb.hu/hatter/waldseemuller

A *Cosmographiae Introductio* – újabban Ringmann-nak tulajdonított – szövegéből is világos, hogy az *első nyomtatott földgömb* nem dekorációs, hanem oktatási célból készült. Ma azt mondanánk, hogy a kozmográfiai ismereteket szemléltető *vizualizációs* eszköz volt. Különösen akkor tűnik fel a hangsúlyozottan egyszerű kivitel, ha a vele párhuzamosan készült világtérkép művészi metszésével hasonlítjuk össze. A földrajzi fókuszát, a szárazföldek partvonalai és a fontosabb szigetek mellett a legfontosabb földrajzi nevek adják a földgömb tartalmát, amelynek egyetlen díszítő-eleme a vízfelületek vonalkázása. Ennek eredményeként a kontinensek világos felületei kiemelkednek a sötétebb óceánból. Nem tudjuk, vajon Waldseemüller milyenre festette volna glóbuszát. A párizsi Nemzeti Könyvtár (Bibliothèque National du France) azonban őriz egy korabeli kéziratos földgömböt, amelyet egyes szakértők Waldseemüllernek tulajdonítanak. A „zöld gömbusz” (*Globe vert*) nevét az óceánok sötétzöld színéről kapta, a

szárazföldröket okkersárgára színezték rajta, a fókuszálózat vörös. Az újabban 1506 körülnek tartott mű földrajzi tartalma miatt az 1507-es nyomtatott földgömb előképe lehet.

Vessünk egy pillantást erre az éppen ötszáz éves földgömbre! A tizenkét cikkelyből álló világtérkép legnagyobb részét az Óvilág szárazföldjei foglalják el: Afrika alakja jól felismerhető. Az ábrázolás már körülhajózhatónak mutatja a kontinentet, de lényegében még mindig az ókori, ptolemaioszi földrajzi ismeretekre támaszkodik. Az Európával és Afrikával átellenben, nyugatra fekvő szigetek azonban teljesen új koncepciót mutatnak. Érdekesség, hogy az *America* elnevezés a mai Dél-Amerikára vonatkozik, amelynek az északi szigetekkel való kapcsolata még nem világos.

A leginkább meglepő az, hogy mennyire valószínű és részletes a Karib-térség ábrázolása. Dél-Amerika keleti partvonalának bemutatása pedig már-már *rejtélyesen* pontos, hiszen a Csendes-óceán partvidéke ebben az időben még ismeretlen volt az európaiak számára. Úgy tűnik azonban, hogy talán nem mindenkinek... A számítógépes vizsgálatok ugyanis arra utalnak, hogy a mai partvonnallal való jó egyezés nem véletlenszerű. Egyes kutatók szerint a meglepően pontos ábrázolás azal magyarázható, hogy Waldseemüllerék értesüléseket szereztek a titkos *portugál* felfedezőutakról az 1500-as évek elején. Az információk közvetítője az elmélet szerint nem más volt, mint maga Vespucci, aki talán részt is vett efféle vállalkozásokban. Ha így volt, akkor még inkább világos, miért éppen róla nevezték el a lotharingiai tudósok az Újvilágot...

TÖRÖK ZSOLT–BALÁZS JÁNOS

Források és további érdekes adalékok:

A washingtoni Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress) kiállítása: www.loc.gov/exhibits/earlyamericas/maps/html/worldmap1507

Az 1507-es világtérkép: www.loc.gov/r/r/geogmap/waldexh.html

A „zöld glóbusz” a Francia Nemzeti Könyvtárban: expositions.bnf.fr/cartes/grand/119.htm

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

ALAPÍTVÁ: 1872

1112 Budapest, Budaörsi út 45.
Telefon/fax: (1) 319-3186
Honlap: www.m-f-t.hu

Tiszteletbeli elnök:

Dr. Marosi Sándor

Elnök:

Dr. Papp-Váry Árpád

Alelnökök:

Dr. Dusek László, Dr. Frisnyák Sándor,

Dr. Gábris Gyula, Dr. Szabó József

Főtitkár:

Dr. Kovács Zoltán

Jogtanácsos:

Dr. Dénes György

Könyvtáros:

Pétervári László

Ügyvezető titkár:

Katona Katalin

Titkár:

Dr. Kondor Attila Csaba

Szakosztályok:

Biztonságföldrajzi és Geopolitikai

Szakosztály

Expedíciós Szakosztály

Gazdaság- és Társadalomföldrajzi

Szakosztály

Hegymászó Szakosztály

Oktatásmódszertani Szakosztály

Egészségföldrajzi Szakosztály

Természeti földrajzi Szakosztály

Területi osztályok:

Bakony–Balaton-vidéki Osztály (Veszprém)

Békéscsabai Osztály

Borsodi Osztály (Miskolc)

Debreceni Osztály

Dél-dunántúli Osztály (Pécs)

Eger–mátravidéki Osztály

Gyöngyös–mátravidéki Osztály

Kisalföldi Osztály (Győr)

Kiskunsági Osztály (Kecskemét)

Közép-dunántúli Osztály (Székesfehérvár)

Nyírségi Osztály (Nyíregyháza)

Nyugat-magyarországi Osztály (Szombathely)

Szegedi Osztály

Székelyföldi Osztály (Csíkszereda)

Tolna megyei Osztály (Szekszárd)

Zalai Osztály (Zalaegerszeg)

A Földet tartó Atlasz a Magyar Földrajzi
Társaság védjegyként bejegyzett jelképe

A FÖLDGÖMB

X. (XXVI.) évfolyam – 2008. január–február (229.) szám

Tartalomjegyzék

■ GALÉRIA	4
■ PILLANTÁS A MAGASBÓL TÉLI PILLANATKÉPEK	8
■ PLOVDIV – 6000 ÉV A MARICA FOLYÓ PARTJÁN	12
■ PILLANTÁS BROOKLYNI KILÁTÁSOK	16
■ PILLANTÁS PEILLÓN – KŐ KÖVÖN	22
■ TELBISZ TAMÁS MEHÁDIA – KILÉPÜNK A KELET KAPUJÁN	26
■ KECSKÉS ATTILA FARKASLES A KELETI-KÁRPÁTOKBAN	40
■ KARÁCSONYI DÁVID ENERGODAR – GIGÁSZI ATOMVÁROS UKRAJNÁBAN	52
■ DUDDA ROLAND FLORIDA, A PARADICSOM – AZ ÖRÖK ÉLET FORRÁSÁNAK NYOMÁBAN	62
■ KÓNYA BENCE–EKE ISTVÁN OLAJKUTAK ÁRNYÉKÁBAN – LELETMENTÉS NYUGAT-SZIBÉRIÁBAN	72
■ TÖRÖK ZSOLT–BALÁZS JÁNOS WALDSEEMÜLLER „ÚJRATÖLTVE” – AZ ÖTSZÁZ ÉVES FÖLDGÖMB ÉS DIGITÁLIS REKONSTRUKCIÓJA	82
■ REJTVÉNY	86
■ TÉR-KÉP-TÁR BUKOVINA	87
■ SZÉLSŐSÉGEK SÍREKORDOK	90